

lizmus végső győzelméhez szükségszerű. A szocialista jogi normák a legszigorúbb rendet alapozták meg a társadalmi viszonyok szabályozása területén, és jogilag biztosítják ma is a népgazdaság rendszerének megalkotását és helyes funkcionálását.

Azonban az átmeneti korszakban, a több szektori gazdaság viszonyai között és a kizsákmányoló osztályok jelenlétének körülményei között a proletárállam és -jog gazdasági-szervező és kulturális-nevelő funkciója még nem érheti el a sokoldalú fejlődés és virágzás szintjét. Csak a szocializmus győzelmével vált a jog az egész szovjet nép törvénybe iktatott egységes akaratává. A győzelmes és erősödő szocialista termelési viszonyok közepette a népakaratnak magának a népnek az érdekében való megvalósításához nyújt materiális alapot.

A szocialista társadalomban a jog az objektív törvények felhasználása és öntudatos alkalmazása eszközékként jelentkezik. A népgazdaságnak és a kulturális építésnek, az egész állam méreteire kidolgozott fejlesztési terve nem csupán mint objektív törvények visszatükröződése jelentkezik, hanem úgy is, mint jogilag hatályos törvény, *mint az emberek magatartásának kötelező normája*, amely a társadalmi fejlődés megérlelődött igényeit realizálja. Különösen nagy a szerepe a szocialista jognak a gazdasági élet állami segítséggel való létrehozása és megerősítése tekintetében.

Nyilvánvaló az is, hogy a kommunizmus kibontakozó építésének szakaszában meg fog erősödni a szocialista jogrend, tökéletesednek a társadalmi tevékenységet szabályozó jogi normák, melyek a kommunista építés feladatainak megoldása felé vesznek irányt. Az SZKP programja kiemeli, hogy a kommunizmusba való átmenet a szovjet polgárok jogainak és személyi szabadságának teljes mértékű ki-fejlődését jelentik. A jog és bíráskodás rendszerének itt lehetővé kell tennie a bűnözés és az azt kiváltó okoknak a teljes kiirtását, ami pedig a jövőben lehetővé fogja tenni a büntetőjogi büntető rendszabályoknak a *társadalmi ráhatás* intézkedésével való felváltását, amely a *Nagy Október első napjaitól kezdve megkezdődött már*.

IMRE OTTÓ

LENIN A SZOCIALISTA GAZDASÁG IRÁNYÍTÁSÁRÓL*

A Nagy Októberi Szocialista Forradalom 50. évfordulója kedvező alkalom arra, hogy egy rövid történelmi visszapillantást tegyünk arra az időszakra, amelyben a szocialista gazdaság irányításának, működésének kérdései nemcsak az elmélet, hanem a gyakorlat síkján is jelentkeztek. Lenin, mint az első szocialista állam vezetője és szervezője óriási gyakorlati és elméleti tevékenységet fejtett ki. Miközben a szocialista állam megszilárdításán fáradozott, az elméletben megőrizte a marxizmus tisztaságát és alkotó módon tovább fejlesztette azt. Bár a szocialista gazdaság irányításának kérdéséről összefüggő, e kérdést külön és átfogóan tárgyaló munkát Lenin nem írt, mégis a történelmi visszapillantásnak joggal adható a fenti cím, mert beszédei, írásai és a különböző pártdokumentumok, melyek többnyire szintén az ő irányításával, részvételével születtek, bőségesen tartalmaznak a szocialista gazdaság irányításával, működésével kapcsolatos kérdéseket.

A múltban való rövid történelmi kirándulásunknak azonban nemcsak a Nagy Októberi Szocialista Forradalom 50. évfordulója kölcsönöz aktualitást. Ennél többről van szó. Napjainkban, amikor a közgazdaságtan reneszánszának szemtanúi vagyunk, amikor egész társadalmunkat foglalkoztatják a gazdaságirányítás reformjának kérdései, nagy érdeklődésre tarthatnak számot Leninnek azok az elvi megállapításai, melyeket több mint négy évtizeddel ezelőtt, teljesen járatlan úton elindulva, a gazdasági szervezés első tapasztalatai alapján a szocialista gazdálkodásra vonatkozólag tett. Ezek a megállapítások éppen ezért nemcsak történelmi, hanem ma különösen gyakorlati értékűek is. Közismert pl., hogy az SZKP XXII. kongresszusa foglalkozott a lenini normák helyreállításának feladatával. A kérdést úgy is fel lehet tenni, hogy mit jelent ez a gazdasági gyakorlatban.

* Az itt közzétett cikk a NOSZF 50. évfordulója alkalmából a József Attila Tudományegyetemen rendezett Tudományos Ülésszakon elhangzott előadás alapján készült.

Az új gazdasági mechanizmus bevezetése, s ennek kapcsán az ún. *centrális modell szemlélet* háttérbe szorulása különben kedvező alapot jelent mind a hadikomunizmus, mind a NEP időszaka helyes elemzéséhez, gyakorlati értékeik feltárásához. Ezen időszak gazdasági gyakorlatának és lenini gazdasági elméletének az interpretálása a közgazdaságtan művelői részéről ugyanis *nem egységes*, elsősorban azzal kapcsolatban, hogy Lenin hogyan ítélte meg a áru- és pénzviszonyok jövőjét és ezzel összefüggésben a gazdaságirányítás várható fejlődési irányát.

Leninnek a szocialista gazdaság működésére vonatkozó nézetei szorosan kapcsolódnak a marxizmus klasszikusainak, Marxnak és Engelsnek idevonatkozó nézeteihez. Ezért a téma tárgyalását e nézetek rövid összegezésével indokolt kezdeni.

Marx, amikor az *értéktörvény tőkés termelést szabályozó szerepét kritikailag elemzi*, akkor adja a legtöbb anyagot a szocialista gazdaság működésének elvi problémáit illetően. Annak a törvénynek elemzése során ad iránymutatást, melynek a legmستohább sorsa volt és talán még ma is van minden más objektív törvény közül, amely a világot így, vagy úgy igazgatja. „Amikor Marx kimutatja, hogy a társadalmi munkamegosztás ösztönösen és drágán érvényesül, és hogy az egyes termékek előállításához szükséges egyéni ráfordítás az értéktörvény közvetítésével határozódik meg társadalmilag szükséges mértékűvé, többször szembe állítja ezt az ex post szabályozó formát a termelési eszközök társadalmi tulajdonán alapuló gazdaságban megvalósuló tudatos ex ante szabályozással.”¹ Az első iránymutatás, amely a tőkés termelési mód marxi elemzéséből ered és amely a szocialista gazdaság működésére vonatkozik, így fogalmazható meg tömören: *a társadalmi munkamegosztást közvetlenül ex ante szabályozzák*.

A dolog természetéből adódik viszont, hogy ha a szocialista társadalom közvetlen módon fogja elosztani a társadalmi munkát a különféle felhasználási lehetőségek között, akkor kénytelen lesz közvetlenül előre meghatározni a termék-egység előállításához szükséges társadalmi munkaráfordítást is.

A második lényeges iránymutatás a szocialista gazdaság működésével kapcsolatban tömören fogalmazva így szól: *közvetlenül meghatározzák az egyes termékek előállításához szükséges fajlagos eleven- és holtmunkaráfordítást, a híres-nevezetes „érték” közbejötté nélkül.*² Figyelembe véve egyfelől a társadalmi munkamegosztás, valamint a termékegység előállításához szükséges munkaráfordítás közvetlen szabályozását, illetve az utóbbi meghatározását, másfelől a használati érték új szerepét, a szocialista gazdaságban szükséges a természetes mértékegységben való elszámolás. Ha figyelembe vesszük továbbá, hogy a szocialista gazdaság előtt álló problémák jelentős része *makroökonómiai* jellegű, akkor ismét a természetes mértékegységben történő számbavétel jelentőségéhez jutunk. Az elmondottakból következő harmadik iránymutatás: *a természetes mértékegységben történő tervezés és a mérlegkészítés nélkülözhetetlen módszer.*

A szocialista gazdaság működésével kapcsolatban nagyon lényeges és ma is aktuális probléma a felhalmozási alap képzése és elosztása, a beruházási politika meghatározása, a központi és helyi döntések ésszerű kombinációjának kialakítása. E kérdéssel kapcsolatban Engels Dühringgel folytatott vitája tartalmaz útmutatást.³ Ennek lényege: *a társadalom kezében összpontosul a felhalmozási alap képzési és felhasználási módja fölötti döntés joga.*

Végül fontos még kiemelni azt az iránymutatást, amely a nemzeti jövedelem egyének között felosztható részének elosztási elvére vonatkozik. A szocializmusban, amely a kapitalizmusból éppen csak hogy kinőtt, s még magán viseli a kapitalizmus „anyajegyeit”, *a munka szerinti elosztás törvénye érvényesül*. Ezt Marx, mint ismeretes, *A góthai program kritikájában* világosan kifejtette, későbbiekben pedig Lenin az *Allam és forradalom*. c. művének V. fejezetében tovább fejlesztette.

A fent kiemelt jellemzők alapján többé-kevésbé világosan kirajzolódik a szocialista gazdaság általános karakterisztikája: *a szocialista gazdaság, központilag tervezett, közvetlenül irányított modern naturális gazdaság, amely teljesen ellentétes a kapitalizmussal, amelyben az értéktörvény ösztönösen és utólag szabályozza a társadalmi termelés alapvető folyamatait.*

A tudományos szocializmus megteremtőinek munkáit, bárhol is interpretáljuk, az bizonyos, hogy a piaci formák alkalmazásának előtérbe helyezésére vonatkozó megállapításokat a szocialista gazdaságra nézve nem találunk.

¹ W. Brus: *A szocialista gazdaság működésének általános problémái*. Bp. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1966. 22.

² F. Engels: *Anti-Dühring*. Bp. 1950. 320–321.

³ F. Engels: *Anti-Dühring*. Bp. 1950. 323.

AZ ELSŐ NAGY KÍSÉRLET: A HADIKOMMUNIZMUS

Azok a sajtóságos feltételek, melyek közé Szovjet-Oroszország az Októberi Forradalom győzelme után került, olyan helyzetet teremtettek, amelyben sok, előzőleg megfogalmazott elméleti elképzelést a gyakorlat próba alá vetett. A hadikommunizmus időszakában az a szocialista gazdaság, amelynek általános karakterisztikája a megfogalmazott jellemzők alapján korábban csak kirajzolódott, most konkrét formát öltött a kialakult gyakorlat révén. Ebben az időszakban a nagyvállalatok többségét már államosították, ennél fogva ezekben az években állta ki a gyakorlat próbáját a szocialista gazdaságirányítás sok elméleti tétele és gyakorlati módszere. Nyomatékosan hangsúlyozzuk, hogy a hadikommunizmust nem eleve azért hozták létre, hogy a szocialista gazdaság működésére vonatkozó korábbi elveket kipróbálják, hanem az *adott feltételek között elkerülhetetlenül kialakult, ami vis.ont lehetőséget adott bizonyos elvek gyakorlati kipróbálására.* Ennek a hangsúlyozásnak az indokltsága az alábbiakból feltétlenül kitűnik.

Lenin, Marx és Engels nyomdokain haladva sok más marxistához hasonlóan az Októberi Forradalom előtt azt vallotta, hogy a szocializmus összeegyeztethetetlen az áru- és pénzviszonyokkal. Az *agrárkérdés Oroszországban a XIX. század végén* c. művében kijelentette: „Ha a csere megmarad, beszélni is nevetéses a szocializmusról.”⁴ Ugyanebben a művében más helyen ezt írta: „Ami a szocializmust illeti, ismeretes, hogy a szocializmus az árugazdaság megszüntetését jelenti.” Mi sem lenne egyszerűbb, mint azt gondolni, hogy a hadikommunizmus, aminek alapvető elve a piac és minden velejáró érték kategória eltávolítása, abból az elvi tételtől született, hogy a szocializmus kizárja az áru- és pénzviszonyok létezését. Ugyancsak Lenin szavai győznek meg bennünket eme gondolat hamisságáról. A *terményadóról* c. cikkében a hadikommunizmus időszakát elemezve Lenin a következőket írta: „A hadikommunizmust érdemünknek kell tekinteni. Nem kevésbé fontos azonban, hogy tisztában legyünk ennek az érdemnek igazi mértékével. A hadikommunizmust a háború és a pusztulás kényszerítette ránk. A »hadikommunizmus« nem volt és nem is lehetett a proletariátus gazdasági feladatainak megfelelő politika.”⁵ Lenin, noha a szocializmusra vonatkozóan — mint az a korábbi idézetekből világosan kitűnik — tagadta az árugazdaság létezését, sok más korabeli kommunista vezetőnél világosabban látta nemcsak az áru-pénz viszony normalizálásának szükségességét, hanem a fennmaradásának szükségességét is a hatalom átvétele utáni első időszakban. Lenin látta az okok specifikumát, a hadikommunizmust nem a fejlődés normális szakaszának tekintette. Mindazonáltal megengedhetőnek tartott egy olyan gondolatot, hogy ez a különös helyzet több is lehet, mint egy epizód. A forradalom vívmányainak megvédése érdekében az összes erők mozgósításához vezető intézkedések olyan jelleget ölthetnek, amiktől visszateretni nem lehet, tehát az, ami a gazdasági előfeltételek megfontolt elemzése mellett lehetetlennek látszott — közvetlen ugrás a termelés és a javak elosztásának a szigorúan kommunisztikus szervezetébe — valósággá válhat. Természetesen ilyen felfogás mellett az áru- és pénzviszonyt szükséges rossznak tekintették, amiktől az első adódo alkalommal meg kell szabadulnia. A hadikommunizmus ilyen lehetőségnek tűnt, amit ki szerettek volna használni. Lenin a hadikommunizmus időszakához fűzött reményekre visszaemlékezve így ír: „Arra számítottunk — vagy talán helyesebben: feltételeztük elégséges számítás nélkül —, hogy a proletár állam közvetlen parancsával meg tudjuk majd szervezni kisparszti országunkban az állami termelést és az állami termékelosztást kommunista elvek alapján. Az élet megmutatta, hogy tévedtünk.”⁶

A MÁSODIK NAGY KÍSÉRLET: A NEP

Lenin a X. pártkongresszuson hirdette meg az új gazdasági politikát. Ezt a gazdaságpolitikát többnyire úgy interpretálták a különböző könyvekben, cikkekben, hogy az a fiatal szocialista állam olyan *különleges gazdaságpolitikája*, amely az egész terményfelesleg kötelező beszolgáltatását terményadóval váltotta fel, s feladatul tűzte ki az *árukapsolat megteremtését a szocialista ipar és az egyéni*

⁴ Lenin *Művei*. 15. köt. Bp. Szikra. 1955. 132.

⁵ Lenin *Művei*. 32. köt. Bp. 1953. 366.

⁶ Lenin *Művei*. 33. köt. Bp. 1953. 40.

parasztgazdaságok között, és emellett egy időre korlátozott mértékben megengedte a magánvállalkozás megélénkülését. Kétségtelen, hogy ezekben a változásokban eléggé plasztikusan és a paraszt számára kézzelfoghatóan nyilvánult meg az új gazdasági politika egyik lényeges vonása. A másik lényeges vonása, amit az interpretálók többnyire figyelmen kívül hagytak, abból a körülményből adódik, hogy a gazdaság, a mezőgazdaságot leszámítva zömmel már szocialista állami vállalatokból állt. Ezért hangsúlyozta Lenin, hogy „... az állami vállalatokat átállítják az ügyvezetett önálló elszámolásra, vagyis lényegében jelentős mértékben kereskedelmi és kapitalista alapokra.”⁷ A gazdasági építésnek ezt a részét a NEP egyik legfontosabb oldalának nevezte Lenin.

Az új gazdasági politikának ez a két lényeges vonása időben is elhatárolható. Az egyik vonása nyilván a kapitalista elemek feletti győzelemig tart, vagyis addig, amíg a szocializmus fel nem épül. A másik vonása pedig a kommunizmus felépítéséig. Lenin, amennyiben egyáltalán határt szabott a kereskedelmi módszereknek, csupán a teljes kommunizmust jelölte meg.

Mondhatná valaki, hogy Lenin a NEP-pel kapcsolatban azt is hangsúlyozta, hogy az a kapitalizmus visszaállítása. Igaz, ez a kifejezés megtalálható Leninnél, de a külföldi kapitalistákkal kötött koncessziókkal, a magántőkéseknek adott bérletekkel, valamint a paraszti szabadkereskedelemmel kapcsolatban. Nem arról van tehát szó, hogy az érték kategóriák, a piac alkalmazása jelenti a kapitalizmus visszaállítását, hanem a piaci viszonyok talaján a tőkészekkel kötött koncessziók stb. Az árutermelési, kereskedelmi elvek a NEP időszakában a szocialista szektor gazdálkodási normái lettek, és helytelen lenne ezeket úgy tekinteni, amelyek ideiglenesek, s a kapitalizmus még meglévő maradványaival függnek össze. Ennek a megállapításnak látszólag ellentmond az iménti, Lenintől vett idézet, amelyből az tűnik ki, hogy az önálló elszámolásra való átérés egyben a kereskedelmi, illetve a kapitalista alapok térhódítását is jelenti. Az idézet valódi jelentését azonban akkor érthetjük meg igazán, ha figyelembe vesszük, hogy a *Kereskedelmi jellegű ügyszervezés* című megíratlan cikkének vázlatában Lenin tézisként tünteti fel: „Üzlet = kapitalizmus.” Ezt a tételt minden bizonnyal ki akarta fejteni, megbírálni azokat, akik az üzletet teljesen átengedik a kapitalistáknak, és nem tartják a szocializmushoz méltónak.

Különösen időszerű most foglalkozni azokkal az alapelvekkel, amelyekre a NEP lenini időszakának gazdasági gyakorlata épült. Ezekhez az elvekhez kapcsolódó lenini gondolatok számunkra nagyon tanulságosak és gyakorlati értékűek. Ezek a gondolatok gazdagították elsősorban a szocialista gazdaság működésére vonatkozó marxai, engelszi nézeteket.

A szocialista szektor irányítása vonatkozásában talán az a legjelentősebb, hogy a népgazdaságnak ebben a szférájában *elismerték az értéktörvénynek a hatását*. A kapcsolat piaci formáját nemcsak a szocialista szektor és a nem társadalmisított gazdaságok kapcsolataiban ismerték el, hanem az állami szektoron belül is. Ebből a szempontból hivatkozhatunk az OK(b)P-nek 1921 decemberében megtartott XI. összoroszországi konferenciájára, amely feladatult tűzte ki, „... hogy a piac létezéséből kiindulva és a piac törvényeivel számolva uralni tudja a piacot és a piaci folyamat pontos számbavételére épült, jól átgondolt, következetes gazdasági intézkedések révén kezébe vegye a piac és a pénzforgalom szabályozását.”⁸ Ennek a felismerésnek a jelentősége mindenképpelt a *vállalat népgazdasági szerepéről alkotott elképzelésekben mutatkozott meg*. Alapvető jelentőségűnek kell tekinteni, hogy a *bővített újratermelés kérdéseinek megoldása a központi intézményekből jelentős részben a trösztökhöz és a vállalatokhoz kerültek*.

A vállalatok jövedelemelosztási rendszerével kapcsolatban Lenin A kereskedelmi jellegű munkaszervezés c. megíratlan cikkének vázlatában az állami vállalatokról szólva megjegyzi: „Kifizetődőnek kell lennie.” Felvázolja az áru értékének sémáját ($c + v + m$), ahol az m -et két részre osztja: felhalmozásra és az állam eltartására.⁹ Lenin szerint tehát a vállalat nem olyan gazdasági egység, amely az egész termékmennyiséget beadja a „közös fazékba” és ahonnan szükségleteinek és rámenőségének megfelelően részesül, hanem, amely az elhasznált álló- és forgóeszközök pótlásán túl az árban még nyereséget is realizál, a nyereségen pedig osztozik az állam és a vállalat, miközben a vállalat tartja el az államot és nem fordítva. Jellemző, hogy 1922-ben az államhatalmat és az állami ipart jogilag is különválasztották. A termelést már nem szakították ki abból a komp-

⁷ Lenin Összes Művei. 44. köt. 342. oroszul.

⁸ Az SZKP kongresszusainak, konferenciáinak és a Központi Bizottság plénumainak határozatai. I. rész. Bp. 1954. 686.

⁹ Lenin Összes Művei. 44. köt. 473. oroszul.

lexumból, amely természetes körülmények között a piacon végződik. Sőt kategorikusan leszögezték, hogy a termelés értéktelen, ha nem követi az értékesítést. Nem véletlen, hogy ezekben az években hangzott el Lenin felhívása: *tanuljunk meg kereskedni*. Ez a felhívás természetesen nem az akkori idők „batyuzóinak”, hanem a szocialista vállalatoknak, azok vezetőinek szóltak.

Ezekkel összefüggésben megváltozott a pénz szerepéről és jelentőségéről vallott korábbi felfogás is. Egyenes következménye ez annak, hogy az értéktörvény hatását, a piac létezését elismerték. Különben is, a pénz közvetítésével történő árucserre szilárd pénzgazdálkodás létezését, rendezett pénzügyi viszonyokat tételez fel. A valutastabilizálást célzó intézkedések a pénzforgalom objektív törvényszerűségeinek figyelembe vételén alapultak. Az OK(b)P XI. kongresszusa a követendő pénzügyi politikát a következőképpen határozta meg: „A jelen helyzetben, anélkül, hogy az aranyforgalomhoz való azonnali visszatérést tűznénk ki feladatul, szilárdan le kell szögeznünk, hogy gazdasági és pénzügyi politikánk határozottan a pénz aranyfedezetének helyreállítására irányul. Erre azért van szükség, mert az arany továbbra is szilárdan világpénz marad, és mert az aranynek ez a világpiacon jelentősége elkerülhetetlenül kifejezésre jut a belső piaci viszonylatokban is, még olyan országban is, ahol az ipar és a közlekedés döntő ágainak államosítása alapján a gazdaság egy részében tervszerűség érvényesül.”¹⁰ Elvileg különösen jelentős az, hogy a pénz aranyfedettségéhez való visszatérést indokolják. Az indok nem az, hogy a belső piacon sok a magántulajdonos, s hogy csak a nemzetgazdaság egy része dolgozik tervszerűen. A határozatból nem az tűnik ki, hogy a tervgazdálkodásra való áttérés szükségtelemné tenné a pénz aranyfedezetét. Lenin *Az arany jelentősége most és a szocializmus teljes győzelme után* c. munkájában azt írja, hogy az arany felhasználásáról csak akkor mondhatunk le, „...ha majd világméretben győztünk”. Az ebben a munkában kifejtetteket, ha összekapcsoljuk a XI. kongresszus aranyról szóló határozataival, nemcsak úgy kell értelmezni, mint amiben Lenin felhívta a figyelmet arra, hogy drágán adjuk el az aranyat, illetve olcsón vegyünk érte árut, hanem úgy is, mint amiben útmutatást is találunk az egész pénzügyi rendszer megszilárdítására vonatkozóan. Hogy Lenin milyen nagy figyelemmel kísérte a pénzügyi rendszer megszilárdítását, az kitűnik az akkori pénzügyi népbiztoshoz, G. I. Szokolnyikovhoz címzett feljegyzéséből is: „Tegnapai megbeszélésünkkel kapcsolatban nagyon kérem Önt, a leggyorsabban tegye meg a következőket: fejtse ki az arany szabad forgalmával kapcsolatos javaslatait (az Ön tegnapi tíz pontját), és küldjön belőlük egy példányt nekem, egy másikat pedig Krzsizsanovszkijnak az Állami Tervhivatal számára.”¹¹

Végül különösen jelentős most számunkra az, ahogyan akkor megközelítették a terv és piac viszonyának kérdését.

A piacot, a kereskedelem intenzív fejlesztését akkor nem tekintették a tervszerű gazdaság ellentétének. Lenin megértette, hogy a piaci kapcsolat formája a faluval a tervszerűséget az ösztönösség veszélyével fenyegeti a kisárutermelés nagy súlya és a szocialista ipar gyengesége miatt. Azonban a veszély elleni harc eszközeként nem az áru-pénzviszony megbénítását tartotta, hanem ezen viszony leigazítását, pontosabban az áru-pénzviszonynak a szocializmus eszközzé való átalakítását. Ennélfogva a kereskedelmi elszámoláson alapuló vállalati önállóság növekedése jelentősen megnövelte a népgazdasági tervezés szerepét. Figyelemre méltó, hogy az Állami Tervhivatal létrehozása egybeesik az új gazdaságpolitika bevezetésével.

Különösen nagy értékű az a gondolat, melyet Lenin G. M. Krzsizsanovszkijhoz írt levele tartalmaz. Ebben a levélben Lenin hangsúlyozta: „az új gazdasági politika nem változtat az egységes állami gazdasági terven és nem lépi túl annak kereteit, hanem csupán megvalósításának módját változtatja meg”.¹²

Lenin nagy figyelmet szentelt a tervezési rendszer megszervezésének egyfelől, és nagy szerepet tulajdonított a termelésre ható valamennyi tényező alapos ismeretében összeállított terveknek másfelől. Kétkedéssel fogadta az olyan gépies, szubjektív terveket, amelyek alapján véve arra irányultak, hogy olyasmit kényszerítsenek az életre, amit az nem fogad el. Látta a tervezési munka elbürokratizálódásának reális veszélyét. Egy Krzsizsanovszkijnak szóló feljegyzésében ezeket írja: „M. képtelenségeket ír a tervről. A legnagyobb veszélyt az jelenti, hogy elbürokratizálják az állami tervezést. Ez a veszély igen nagy.”¹³

¹⁰ Az SZKP kongresszusainak, konferenciáinak és a Központi Bizottság plénumainak határozatai. I. rész. Bp. 1954. 216–217.

¹¹ Lenin *Összes Művei* 54. köt. 133. oroszul.

¹² Lenin *Művei* 35. köt. Bp. 1956. 518.

¹³ Idézi G. Sz. Liszicskin: *Terv és piac*. Bp. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó. 1967. 50–51.

Lenin rendkívül dialektikusan közelítette meg a tervet is, mint minden mást. Egyfelől hangsúlyozta, hogy a *terv tudományos előrelátás*, másfelől viszont az *aktív gyakorlati cselekvés vezérfonala* is. Tudományos prognosztizálás a terv összeállításakor, mint követelmény párosult azzal a követeléssel, hogy az Állami Tervhivatalnak legyen törvényhozó funkciója. Lenin utolsó éveiben a terv tudományos és aktív szemléletét igyekezett az emberekbe beoltani.

Az elmondottakból kitűnik, hogy miközben Szovjet-Oroszország Leninnel az élen a szocializmus építésének gigászi feladatán munkálkodott, a szocialista gazdaság működésére vonatkozó elmélet, a konkrét gazdasági gyakorlattal összhangban továbbfejlődött és konkretizálódott. A továbbfejlődésben úttörő munkát végzett és elévülhetetlen érdemeket szerzett Lenin. Amennyire indokolt volt mondanivalónkat Marx és Engels nézeteivel kezdeni, olyannyira helyénvaló most röviden összegezni – a teljesség igénye nélkül – azokat a lenini gondolatokat, melyekben tükröződik a marxi, engelsi alapgondolat továbbfejlődése, illetve azok konkretizálódása, és amelyek ma is aktuálisak.

A leglényegesebb az áruviszonyok létezésének és szükségességének elismerése, a szocializmus építésének időszakában. Sőt, az érték kategóriák felhasználását nem tartotta a kapitalizmusnak tett időleges engedelménynek. Amennyiben egyáltalán határidőt szabott e kategóriák felhasználásának, többnyire a kommunizmus teljes felépülését jelölte meg. Lenin a NEP időszakában irt munkáiban az áruviszonyokat és a vele összefüggő érték kategóriákat nem állította szembe a szocializmussal. Mindazonáltal a tisztán szocialista gazdaság irányításában az értéktörvény széles körű alkalmazását elvetette.

Az érték kategóriák szerepének elismerésével összefüggésben Lenin nem állította szembe egymással a tervet és a piacot, tisztában volt ellentmondásos egységükkel. A terveket nemcsak tudományos előrelátásnak, hanem a cselekvés vezérfonalának is tekintette. A tervek tudományos és aktív szemlélete együtt jelentkezett Leninnél.

Míg Marx és Engels közvetlenül társadalmiasított munkát tételezett fel, és éppen ezért az osztásadalmi és egyéni érdekek összhangját és ellentmondását valótlátták, Leninnél viszont a vállalati érdekek is léteznek. A vállalatok önálló elszámolását a szocialista gazdálkodás normájának tekintette.

Mindent egybevetve, Marx és Engels alapgondolatai révén a szocializmus mint egy modern naturális társadalom jelenik meg, Leninnél viszont a piac és a vele összefüggő érték kategóriáknak a szocializmusban való széles körű felhasználási lehetőségei bontakoznak ki.

Mi a jelentősége ennek a munkás- és parasztforradalomnak? Ennek a forradalmi átalakulásnak jelentősége mindenekelőtt az, hogy szovjetkormányunk, saját hatalmi szervünk lesz, a burzsoázia legcsekélyebb részvétele nélkül. Az elnyomott tömegek maguk teremtik majd a hatalmat. Gyökeresen lerombolják a régi államgépezetet, és szovjet szervezetek formájában új kormánygépezetet létesítenek. Új szakasz kezdődik most Oroszország történetében, és ennek a harmadik orosz forradalomnak el kell vezetnie végeredményben a szocializmus győzelméhez.

(VLAGYIMIR ILJICS LENIN)

Nem a tehetségükkel tűnnek ki ezek a bolsevikiek, de valami megcáfolhatatlan logika van a pártjukon. A leninizmus szokatlanul szép tömegsikerét végtelenül egyszerű propagandamódszerüknek köszöni. És ami ezeket az eljárás módokat ennyire leegyszerűsítette, ez maga a mi társadalmi rendünk, meztelenre vedlett szégyenével, hiányaival, rothadásával. Lenin csak rámutat a három háborús év gyümölcsére, és az emberek milliói tódulnak feléje. A leninizmus viharoként, számunként seper végig Oroszországon, és ha a háború még soká tart, el kell készülnie lennünk, hogy elborítja egész Európát, végigkorbácsolja, mint egy istenítélet.

(SAMUEL GORELICK)